

АКАДЕМІЯ НАУК ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Науково-інформаційний вісник

№ 1 (103), 2018

Головний редактор акад. С.І. Табачніков

Заступник головного редактора акад. В.І. Шпак

Редакційна колегія

Б.М. Андрушків, д-р економ. н., проф. (Україна); К.В. Аймедов, д-р мед. н., проф. (Україна); В.В. Бабієнко, д-р мед. н., проф. (Україна); Л.В. Баль-Прилипко, д-р техн. н., проф. (Україна); М.Е. Барінова, д-р мед. н., проф., (Україна); Ж.П. Вірна, д-р психолог. н., проф. (Україна); В.В. Вербицький, д-р пед. н., проф. (Україна); П.А.Воробей, д-р юридич. н., проф. (Україна); В.С. Гічун, д-р мед.н., проф. (Україна); Є.Г. Гриневич, д-р мед. н., проф. (Україна); В.З. Гришак, д-р техн. н., проф. (Україна); І.І. Дейнега, канд. істор. н., доц. (Україна); А.І. Дмитрієв, д-р юридич.н., проф. (Україна); Г.І. Демидась, д-р с-г н., проф. (Україна); О.П. Зеленська д-р пед.н., проф. (Україна); С.В. Зябліцев, д-р мед. н., проф. (Україна); Б.Б. Івнєв, д-р мед. н., проф. (Україна); В.І. Карповський д-р вет.н., проф. (Україна); С.Б. Кузікова, д-р психолог. проф. (Україна); Є.В. Кришталь, д-р мед. н., проф. (Україна); Г.М. Кожина д-р мед.н., проф. (Україна); В.П. Ляхоцький, д-р істор.н., проф. (Україна); М.В. Маркова, д-р мед. н., проф. (Україна); В.Л. Мартинов, д-р тех. н., проф. (Україна); О.П. Мельник, д-р вет.н., проф. (Україна); С.І. Мірошніченко, д-р техн. н., проф. (Україна); Ю.Л. Мосенкіс, д-р філол. н., проф. (Україна); В.О. Мойсеєнко, д-р мед. н., проф. (Україна); Н.О. Михальчук, д-р психолог. н., проф. (Україна); Л.О. Омелянчик, д-р фармацевт. н., проф. (Україна); О.С. Осуховська, д-р мед. н., снс (Україна); В.Ф. Опанасенко, канд. економ. н., проф. (Україна); Р.Г. Процюк, д-р мед. н., проф. (Україна); С.О. Пузік д-р тех.н., проф., (Україна); С.І. Табачніков, д-р мед. н., проф. (Україна); Є.М. Харченко, д-р мед. н., проф. (Україна); А.В. Череп, д-р економ. н., проф. (Україна); В.С. Чорний, д-р філософ.н., проф. (Україна); Р.В. Шатров, канд. техн. н., доц. (Україна); Л.Ф. Шестопалова, д-р психолог. н., проф. (Україна); А.В. Шостак, канд. соц. н., проф. зі спеціальності «соціологія управління» (Україна).

Редакційна рада

Є.Є. Александров, д-р техн. н., проф. (Україна); В.І. Андрейцев, д-р юридич. н., проф. (Україна); В.П. Андрущенко, д-р філософ. н., проф. (Україна); С.В. Бобровник, д-р юридич. н., проф. (Україна); О.О. Біляєва, д-р мед. н., проф. (Україна); Ю.В. Вороненко, д-р мед. н., проф. (Україна); П.В. Глуховський, д-р наук, проф. (Національний Університет, Лос-Анжелес, США); З.М. Грицаєнко, д-р біол. н., проф. (Україна); П.П. Говоров, д-р техн. н., проф. (Україна); І.Т. Горбачук, д-р техн. н., проф. (Україна); І.Г. Ільницький, д-р мед. н., проф. (Україна); І.С. Зозуля, д-р мед. н., проф. (Україна); Б.С. Зіменковський, д-р фармацевт. н., проф., акад. НАМН України (Україна); І.П. Ковальчук, д-р географ. н., проф. (Україна); П.Г. Кондратенко, д-р мед. н., проф. (Україна); Ю.М. Кузнецов, д-р техн. н., проф. (Україна); Л.Б. Кулікова, д-р пед. н., проф. (Україна); В.І. Курило, д-р юридич. н., проф. (Україна); В.М. Лісовий, д-р мед. н., проф. (Україна); С.І. Мірошніченко, д-р техн. н., проф. (Україна); В.М. Мороз, д-р мед. н., проф. (Україна); В.Є. Михайленко, д-р техн. н., проф. (Україна); Б.В. Михайлов д-р мед. н., проф., (Україна); О.С. Падалка, д-р пед. н., проф. (Україна); В.Ф. Погребенник, д-р філолог. н., проф. (Україна); Р.Г. Процюк, д-р мед. н., проф. (Україна); М.В. Поляков, д-р фіз.-мат. н., проф. (Україна); С.К. Рудик, д-р вет.н., проф., (Україна); Павло Сиса, д-р біол. н., проф. (Польща); В.А. Сминтина, д-р фіз.-мат. н., проф. (Україна); М.І. Степаненко, д-р філол. н., проф. (Україна); В.І. Цимбалюк, д-р мед. н., проф., акад. НАМН України (Україна); В.І. Шакун, д-р юридич. н., проф., акад. НАПрН України (Україна); С.В. Шевчук канд. філол. н., проф. (Україна);); В.І. Шпак, д-р істор. н., проф. (Україна); Ілларіонов Райчо Тодоров, д-р техн. н., проф. (Болгарія); Максимов Йордан Тодоров, д-р техн. н., проф. (Болгарія); Георгій Попов, д-р техн. н., проф. (Болгарія). Йозеф Іллек, д-р вет.н., проф. (Польща); Якуб Едвард Ніцпонь, д-р вет.н., проф. (Польща); Жан Данко, д-р вет.н., проф. (Польща).

ACADEMY OF SCIENCES OF HIGHER EDUCATION OF UKRAINE

Scientific and Information Bulletin

№ 1 (103), 2018

Editor-in-chief acad. S.I. Tabachnikov

Deputy Chief Editor acad. V.I. Shpak

Editorial staff

B.M. Andrushkiv, Doctor of Science of economy, prof. (Ukraine); K.V. Aimerdov, Doctor of Science in Medicine, Prof. (Ukraine); V.V. Babiyenko, Doctor of Science in Medicine, Prof. (Ukraine); L.V. Bal-Prylypko, Doctor of Science in Engineering, Prof. (Ukraine); M.YE. Barinova, Doctor of Science of medicine, prof., (Ukraine); ZH.P. Virna, Doctor of Science of psychology, prof. (Ukraine); V.V. Verbytskyi, Doctor of Science of pedagogy, prof. (Ukraine); P.A. Vorobei, Doctor of Science in Law, Prof. (Ukraine); V.S. Hichun, Doctor of Science of medicine, prof. (Ukraine); Ye.G. Grynevych, Doctor of Science in Medicine, Prof. (Ukraine); V.Z. Gryshchak, Doctor of Science in Engineering, Prof. (Ukraine); I.I. Deinega, PhD in Historical Sciences (Ukraine); A.I. Dmytriiev, Doctor of Science of law, prof. (Ukraine); G.I. Demydas, Doctor of Science in Agricultural Sciences, Prof. (Ukraine); O.P. Zelenska Doctor of Science of pedagogy, prof. (Ukraine); S.V. Zyablitsiev, Doctor of Science in Medicine, Prof. (Ukraine); B.B. Ivnev, Doctor of Science in Medicine, Prof. (Ukraine); V.I. Karpovskiy, Doctor of Science in Veterinary Sciences, Prof. (Ukraine); S.B. Kuzikova, Doctor of Science in Psychology, Prof. (Ukraine); Ye.V. Cryshtal, Doctor of Science in Medicine, Prof. (Ukraine); H.M. Kozhyna Doctor of Science of medicine, prof. (Ukraine); V.P. Lyakhotskiy, Doctor of Science in History, Prof. (Ukraine); M.V. Markova, Doctor of Science in Medicine, Prof. (Ukraine); V.L. Martynov, Doctor of technical Sciences, prof. (Ukraine); O.P. Mel'nyk, Doctor of Science in Veterinary Sciences, Prof. (Ukraine); YU.L. Mosenkis, PhD of Science of philology, prof. (Ukraine); V.O. Moiseenko, Doctor of Science in Medicine, Prof. (Ukraine); N.O. Mykhalchuk, Doctor of Science in Psychology, Prof. (Ukraine); L.O. Omeljanchyk, Doctor of Science in Chemistry, Prof. (Ukraine); O.S. Osukhovska, Doctor of Science in Medicine, Senior Researcher (Ukraine); V.F. Opanasenko, PhD of economy, prof. (Ukraine); R.G. Protsyuk, Doctor of Science in Medicine, Prof. (Ukraine); S.O. Puzik, Doctor of technical Sciences, prof., (Ukraine); S.I. Tabachnikov, Doctor of Science in Medicine, Prof. (Ukraine); YE. M. Kharchenko, Doctor of Science of medicine, prof. (Ukraine); A.V. Cherep, Doctor of Science in Economics, Prof. (Ukraine); V.S. Chornyy, Doctor of Science of philosophy, prof. (Ukraine); R.V. Shatrov, PhD in Engineering (Ukraine); L.F. Shestopalova, Doctor of Science in Psychology, Prof. (Ukraine); A.V. Shostak, PhD in Sociology, Prof. in the specialty «Sociology of Management» (Ukraine).

Editorial Board

E.E. Aleksandrov, Doctor of Science in Engineering, Prof. (Ukraine); V.I. Andreytsev, Doctor of Science in Law, Prof. (Ukraine); V.P. Andrushchenko, Doctor of Science in Philosophy, Prof. (Ukraine); S.V. Bobrovnyk, Doctor of Science in Law, Prof. (Ukraine); O.O. Bilyayeva, Doctor of Science in Medicine, Prof. (Ukraine); Yu.V. Voronenko, Doctor of Science in Medicine, Prof. (Ukraine); Pavel V. Glukhovskiy, PhD Professor, Department of Mathematics and Natural Sciences (National University, Los Angeles, UCA); A.F. Golovchuk, Doctor of Science in Agricultural Sciences, Prof. (Ukraine); Z.M. Hrytsayenko, Doctor of Science in Biology, Prof. (Ukraine); P.P. Govorov, Doctor of Science in Engineering, Prof. (Ukraine); I.T. Gorbachuk, Doctor of Science in Engineering, Prof. (Ukraine); I.G. Ilnytskyi, Doctor of Science in Medicine, Prof. (Ukraine); I.S. Zozulia, Doctor of Science in Medicine, Prof. (Ukraine); B.S. Zimenkovskiy, Doctor of Science in Pharmacy, Acad. of National Academy of Medical Sciences of Ukraine (Ukraine); I.P. Kovalchuk, Doctor of Science in Geography, Prof. (Ukraine); P.G. Kondratenko, Doctor of Science in Medicine, Prof. (Ukraine); Yu.M. Kuznetsov, Doctor of Science in Engineering, Prof. (Ukraine); L.B. Kulikova, Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. (Ukraine); V.I. Curylo, Doctor of Science in Law, Prof. (Ukraine); V.M. Lisovyi, Doctor of Science in Medicine, Prof. (Ukraine); S.I. Miroshnichenko, Doctor of technical Sciences, prof. (Ukraine); V.M. Moroz, Doctor of Science in Medicine, Prof. (Ukraine); V.E. Mykhailenko, Doctor of Science in Engineering, Prof. (Ukraine); B.V. Mikhaylov, Doctor of Science of medicine, prof. (Ukraine); O.S. Padalka, Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. (Ukraine); V.F. Pogrebennyk, Doctor of Science in Philology, Prof. (Ukraine); R.G. Protsyuk, Doctor of Science of medicine, prof. (Ukraine); M.V. Polyakov, Doctor of Science in Physics and Math, Prof. (Ukraine); S.K. Rudyk, Doctor of Science in Veterinary Sciences, Prof. (Ukraine); Paul Sysa, Doctor of Science in Biology, Prof. (Poland); V.A. Smyntyna, Doctor of Science in Physics and Math, Prof. (Ukraine); M.I. Stepanenko, Doctor of Science in Philology, Prof. (Ukraine); V.I. Tsybalyuk, Doctor of Science in Medicine, Prof., Acad. of National Academy of Medical Sciences of Ukraine (Ukraine); V.I. Shakun, Doctor of Science in Law, Prof., Acad. of National Academy of Medical Sciences of Ukraine (Ukraine); V.I. Shpak, Doctor of Science of history, prof. (Ukraine); Illarionov Raycho Todorov, Doctor of technical Sciences, prof. (Bulgaria); Maksimov Yordan Todorov, Doctor of technical Sciences, prof. (Bulgaria); Georgiy Popov, Doctor of technical Sciences, prof. (Bulgaria); Yozef Illek, Doctor of veterinary Science, prof. (Poland); Yakub Edvard Nitspon, Doctor of veterinary Science, prof. (Poland); Zhan Danko, Doctor of veterinary Science (Poland).

З М І С Т

I. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР. УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ5

Олена АУЛІНА Міфологічні комплекси в сучасному інформаційному протистборстві	5
Валерій БЕБИК Кінець гібридного російського рейху і національна безпека України	8
Юрій БОНДАР Інформація і видавництво в контексті суспільно-політичних трансформацій	13
Олександр БУХТАТИЙ Реформа комунальної преси в Україні: фінансово-економічні розрахунки, рекомендації та прогнози	18
Микола ДМИТРЕНКО Особливості становлення інформаційного суспільства в Україні	24
Володимир ЗЕМЛЯНИЙ Безконтактний удар	31
Василь ЛИЗАНЧУК Стандарти журналістської професії в умовах інформаційно-психологічної і збройної агресії Російської Федерації проти України	33
Віктор НАБРУСКО Сміслові та технологічні виклики інформаційної політики України в умовах воєнних загроз	35
Ірина НАБРУСКО Воєнні загрози як фактор трансформації масової свідомості в умовах українського сьогодення	39
Ірина ПАРТОЛЕНКО Інформаційна безпека як фактор забезпечення національної безпеки	42
Павло САЦЬКИЙ Інформаційні потоки в українському суспільстві 1919 року як передумова характеру державотворення УНР	45
Віктор ШПАК Зміна форми власності комунальних засобів масової інформації як потреба сьогодення.....	47
Леся ЯРОШЕНКО Тема безвізу в українських, російських і англомовних медіа: результати медіамоніторингу	54

II. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР: СВІТОВИЙ КОНТЕКСТ57

Антон ДИШЛЕВИЙ Становлення інформаційного суспільства Бразилії.....	57
--	----

Яна МАТЧУК Інформаційно-політичні особливості кампанії до референдуму про незалежність Шотландії.....	61
Олександра ПОЗНАХОРЕНКО Особливості політичного менеджменту В.Путіна в умовах Євромайдану	66
Надія РАІЛКО Інформаційне суспільство Сингапуру	71
Валерій ШКУРОПАТ Національна інформаційна політика Нової Зеландії	75
ІІІ. ПОЕЗІЯ ДЛЯ ДУШІ	79
ІV. ПОСТАТІ	81
V. НЕКРОЛОГИ	82
Пам'яті ПЕТРА МИКОЛАЙОВИЧА БОДНАРА, заслуженого діяча науки і техніки України, академіка Академії наук вищої освіти України, лауреата премії В. П. Комісаренка НАН України і премії НАМН України, доктора медичних наук, професора	82
Світла пам'ять про ТЕТЯНУ МАКСИМІВНУ БОГОЛІБ завжди буде в наших серцях	84

проти них і з якими гаслами, а також про стан військ повстанців, зокрема, про такі завдання для агентури йдеться у Тимчасовій Інструкції для позафронтової інформації на територіях Волині, які було зайнято польськими військами [5, арк. 73]. Влада УНР прагнула здійснювати ставку в боротьбі проти противника, який контролював територію УНР, на повстанські загони. Тому інформаторам ставилося завдання звертати на повстанський рух особливу увагу. Тобто, влада УНР прагнула продовжувати експлуатувати свій успішний повстанський досвід із кінця 1918 р., коли в результаті повстання селянства і в містах було повалено владу гетьмана П. Скоропадського. Це повстання спиралося на окремі військові підрозділи, які підтримали анти-гетьманський виступ [1, с. 129–130], проте, фактично, навколо командирів цих підрозділів сформувалися осередки отаманщини, про які говорив В. Винниченко [1, с. 201, 204].

Отже, УНР сформувалась як повстанська держава і її існування перебувало в залежності від політичної кон'юнктури. Причому, ця політична кон'юнктура спиралась на повстанські настрої населення територій щодо яких уряд УНР планував поширення своєї юрисдикції. Це створювало перепони на шляху до формування системи органів влади на місцях, а також зумовлювало загравання із повстанськими загонами заради здобуття їх підтримки. Водночас, влада УНР перебувала у прямій залежності від характеру інформаційних потоків, які циркулювали в українському соціумі, оскільки лише за умови несприйняття попередньої влади і в цілому нейтрального сприйняття Директорії УНР й самого С. Петлюри вдавалося поширювати свою юрисдикцію на певні території. Не маючи потужних адміністративних і військових структур на місцях, влада Директорії УНР перебувала у залежності від суспільних настроїв, що формувалися інформаційними потоками.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Винниченко В. Відродження нації. [Історія української революції (липень 1917 р. – грудень 1919 р.)]. Частина III. – К.-Відень, 1920. – 535 с.
2. До В. Шановної Директорії УНР По уповноваженню наради, яка відбулась 20-го серпня сього року в м. Умані з членів повстанческого повітового Комітету, Ради Селянських Депутатів Уманщини, Представника городського Самоврядування м. Умані, отамана Зеленого та Командуючого Київською групою повстанців Тютюнника... за підписом Товариша Голови повстанческого Комітету Ради Селянських депутатів Уманщини та Голови вищезазначеної Наради // ЦДАВО України. – Ф. 1092. – Оп. 2. – Спр. 17. – Арк. 109-109 зв.
3. Доклад про загальне становище в Маківській і Циковській волостях Кам'янецького повіту, Подільської губернії // ЦДАВО України. – Ф. 1092. – Оп. 2. – Спр. 73.
4. Доповідь інформаторів пп. Повниці Аврама і Грицька Артемчука по волостях Балинської та Смотричської. А. Повниця. 7 серпня 1919 р. // ЦДАВО України. – Ф. 1092. – Оп. 2. – Спр. 73. – Арк. 27 зв.
5. Тимчасова Інструкція для позафронтової інформації // ЦДАВО України. – Ф. 1092. – Оп. 2. – Спр. 73.
6. Христюк П. Замітки і матеріали до історії Української революції. 1917-1920 рр. Том IV. – Б. м.: Institut sociologique Ukrainien, 1922. – 192 с.

УДК 655.41(477)»19»

Віктор ШПАК,
доктор історичних наук,
професор кафедри видавничої справи
Інституту журналістики
Київського університету імені Бориса Грінченка

ЗМІНА ФОРМИ ВЛАСНОСТІ КОМУНАЛЬНИХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ПОТРЕБА СЬОГОДЕННЯ

АНОТАЦІЯ

У статті наведено хронологію створення сучасного ринку українських друкованих засобів масової інформації, обґрунтовано необхідність переходу газетярської справи від державної і комунальної до приватної, наведено основні віхи розроблення, обговорення та ухвалення проекту Закону України «Про роздержавлення ЗМІ».

Ключові слова: редакція, ЗМІ, комунальні ЗМІ, газета, платники податків, закон, держава, роздержавлення.

Ще донедавна чисельність працівників галузі друкованих ЗМІ налічувала до 50 тисяч осіб. Щороку видавці преси сплачували державі понад \$ 90 млн податків [1].

Достатньо потужна сила. Нині в Україні зареєстровано близько 30 тисяч друкованих видань. Чинне законодавство передбачає процедуру видачі свідоцтва про видання друкованого ЗМІ, проте

не окреслює порядок припинення його дії. Таким чином більшість видань, що перестали видаватися юридично продовжують існувати. Тобто реально працюючими, за даними Держтелерадіо України, є лише 1 506, а це всього 5 % [2]. Ситуація невтішна.

Найпростіший спосіб подолання кризових явищ – це концентрація зусиль. Світова практика – об'єднання або поглинання видань більш конкурентоспроможними. Криза виступає тут певним каталізатором. Зрозуміло, що медіа-холдингам вижити простіше, ніж «районам», чи навіть колись потужним обласним виданням. Практика співпраці та взаємопідтримки активно апробується вже протягом 20 років у рекламно-інформаційному секторі. Утворена «Співдружність» координує діяльність 38 найбільш рейтингових газет з різних регіонів України. Замість жорсткої конкуренції – розширення сфер діяльності кожного видання, нові можливості для споживачів інформації, цікаві комерційні проекти, обмін кращими надбаннями тощо. На думку автора, на часі створення обласних медіа-центрів з розгалуженою районною структурою, власною поліграфією та мережею розповсюдження. Однак, безумовно, суттєвим кроком мало б стати реальне роздержавлення преси. І тут знову своє слово має сказати держава. І вона його сказала, та чи виправдала всі очікування.

Серед дослідників сучасних ЗМІ: Ю. Бондар, М. Тимошик, В. Карпенко, В. Бебик, В. Дмитрук, П. Федченко, В. Владимірова, А. Москаленко, М. Романюк, І. Рябчій, А. Чічановський, В. Шкляр та ін.

Більшість країн світу вважають витрачання державою коштів на утримання власних ЗМІ занадто дорогим задоволенням. Ще за часів СРСР влада в Україні почала заохочувати самоокупність друкованих видань, проте не відпускала їх у вільне плавання. Незважаючи на те, що бюджетне фінансування «придворних» видань міськрад, облрад та облдержадміністрацій скорочується щороку, притаманний їм консерватизм, небажання ризикувати, критикуючи владу, – залишилися.

У перше десятиліття незалежності в Україні кількість газет невпинно зростала, нині ж вона вже менша початку відліку, не говорячи вже про сумарні накладі. Зокрема в 1991-му в Україні випускалося 1 909 газет із загальним річним накладом в 3 799 971,0 тис. примірників. До 2010 р. число газет збільшилося до 2 499, а наклад упав – до 3 444 551,7 тис. примірників. Зрозуміло, що у 1991 р. всі газети тією чи іншою мірою були державно-партійними. 2015 року у 718 газет, близько 30 % від загальної кількості, засновниками були ради народних депутатів, органи місцевого самоврядування, Кабінет Міністрів України, міністерства, комітети та інші державні установи, державні підприємства,

бібліотеки, музеї, навчальні заклади, академії наук, науково-дослідні інститути, а решта (70 %) – це недержавні видання [3].

Подібна структура, в першу чергу, склалася через створення нових видань. Чимало ЗМІ припинило своє існування, окремі газети проголосили себе незалежними і їх засновниками стали трудові колективи.

Були й інші випадки. На початку 1990-х рр. з'явився так званий прошарок «новоукраїнців», які вже мали гроші і прагнули влади. Для здійснення мети вони потребували інформаційної підтримки у вигляді ЗМІ. Найпростішим шляхом було прибрати до своїх рук ще й збіднілі редакції. За борги втратила свою незалежність популярна та «незручна» київська газета «Незалежність». Колектив було звільнено, випуск припинено. Отож їм треба було створити в суспільстві свій позитивний образ. Невдовзі «воскресла» оновлена газета, з іншими людьми та іншою редакційною політикою.

Виникли й нові суто державні видання: газети «Урядовий кур'єр» (орган державної виконавчої влади – 1990 р.), «Голос України» (орган Верховної Ради України – 1991 р.).

У більшості розвинутих країн світу друкована преса є незалежною від держави і, відповідно, напряму не фінансується нею. Однак існує чимало держав, які мають державні ЗМІ або такі, що фінансуються за рахунок податків. Україна обрала першу модель, проголосивши курс на роздержавлення, вважаючи, що вивільнення українських ЗМІ від впливу та контролю державних чи місцевих органів влади дасть змогу створити незалежні медіа, які стануть інструментом утвердження демократичних цінностей та складовою громадянського суспільства.

У середині 90-х років минулого століття в Україні почали з'являтися перші медіа-холдинги, тобто об'єднання друкованих та електронних мас-медіа з єдиним центром впливу – формується кланово-олігархічна система ЗМІ.

Серед існуючих ЗМІ лише державні і комунальні видання фінансуються державою за рахунок платників податків та ще й мають певні преференції над іншими. Така ситуація суперечить не тільки нормальній світовій та європейській практиці, утвердженням в нашій країні демократичних цінностей, але й з інтересами читачів, які хочуть і мають право отримувати всебічну, повну, об'єктивну, по можливості, неупереджену інформацію про події і явища.

Тема роздержавлення преси виникла одразу після здобуття країною незалежності, але на початку 1990-х років держава навіть чути не хотіла про такі речі. І лише у лютому 1999 р. Верховна Рада України заявила, що Кабінет Міністрів України та інші органи

виконавчої влади належним чином не забезпечують реалізацію державної інформаційної політики, спрямованої на утвердження свободи слова, плюралізму і демократичних засад інформаційної діяльності, інформаційного суверенітету та інформаційної безпеки України, зміцнення і розвиток її інформаційної інфраструктури. Було ухвалено Постанову «Про діяльність Кабінету Міністрів України, інших органів влади щодо забезпечення свободи слова, задоволення інформаційних потреб суспільства та розвитку інформаційної сфери в Україні», в якій підкреслювалася необхідність прискорення розробки проєктів концепцій роздержавлення засобів масової інформації [4].

Через чотири роки, у 2003 р., Верховна Рада України знову повернулася до цього питання і внесла за підсумками парламентських слухань «Суспільство, ЗМІ, влада: свобода слова і цензура в Україні» до свого порядку денного розгляд законопроекту «Про Концепцію роздержавлення ЗМІ». Важливість роздержавлення ЗМІ підтверджується урядовою Програмою 2005 р. «Назустріч людям», де мова вже йде не просто про концепцію, а про «реалізацію програми роздержавлення ЗМІ та створення відповідної законодавчої бази з урахуванням дотримання прав і соціальних гарантій працівників інформаційної сфери» [5].

2005 року у Програмі діяльності Кабінету Міністрів України «Назустріч людям» як один із напрямків інформаційної політики визначено «реалізацію програми роздержавлення ЗМІ та створення відповідної законодавчої бази з урахуванням дотримання прав та соціальних гарантій працівників інформаційної сфери». Поставила питання роздержавлення ЗМІ і європейська спільнота – як першочергове у рамках виконання вимог щодо європейської інтеграції України. Зокрема, Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи від 5 жовтня 2005 р. конкретно закликала органи влади України «розпочати роздержавлення друкованих засобів масової інформації, заснованих органами державної влади та місцевого самоврядування; гарантувати прозорість власності на засоби масової інформації; створити рівні умови діяльності для всіх засобів масової інформації, переглянувши закон 1997 року щодо державної підтримки засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» [6].

Реагуючи на Резолюцію ПАРЕ, Президент України 20 січня 2006 р. видав указ «Про план заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в Раді Європи», яким Кабінету Міністрів України ставилося завдання вже в першому півріччі 2006 р. «підготувати та подати в установленому порядку для наступного внесення на розгляд Верховної Ради України проєкти законів:

про обмеження впливу органів державної влади та органів місцевого самоврядування на друковані засоби масової інформації; про внесення змін до деяких законів України щодо гарантування прозорості відносин власності щодо засобів масової інформації; про внесення змін до Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» щодо створення рівних умов діяльності засобів масової інформації» [7].

Розуміючи невідворотність процесу роздержавлення, окремі місцеві ради і держадміністрації як співзасновники ЗМІ розпочали зміну головних редакторів видань, жорстке втручання у редакційну політику, цензурування, з'явилися спроби відібрати приміщення редакцій. Найбільшого тиску зазнали трудові колективи комунальних газет. Журналісти забили на сполох. Комітет Верховної Ради України з питань свободи слова та інформації був вимушений реагувати. За його ініціативи було підготовлено і 14 грудня 2006 р. зареєстровано у Верховній Раді України два законопроєкти: «Про мораторій на відчуження від редакцій державних і комунальних ЗМІ приміщень і майна» та «Про редакційну свободу державної і комунальної преси в процесі роздержавлення». Ці законопроєкти були покликані стабілізувати ситуацію у взаєминах редакцій ЗМІ зі своїми співзасновниками у період до прийняття закону про роздержавлення.

У наступні роки тривала робота щодо напруження таких документів. Найбільш ініціативно виявилася Національна спілка журналістів України, яка підготувала проєкт закону про роздержавлення ЗМІ і досягла домовленості з Кабінетом Міністрів України про проведення експерименту на базі обмеженої кількості редакцій. Міністерство юстиції України запропонувало свій проєкт. Робила законодавчі спроби Українська асоціація видавців періодичної преси.

В основі законопроєкту НСЖУ була безоплатна передача приміщень і майна редакціям реформованих ЗМІ; для них встановлювалася низка пільг, зокрема, обов'язок органів влади і місцевого самоврядування протягом 3-х років після роздержавлення надавати кошти для оплати паперу, поліграфічних і комунальних послуг; передбачалися щорічні державні субсидії для ЗМІ у депресивних районах або районах з малою кількістю жителів; для працівників редакцій передбачалася норма про те, що при виході на пенсію їм гарантувалася пенсія на рівні державних службовців, за умови роботи не менше 15 років на посаді журналіста в державних чи комунальних ЗМІ.

Фахівці та науковці критикували проєкт, в першу чергу, через недостатній рівень юридичного опрацювання. Серед недоліків називалися: плутанина у

визначенні основних категорій та понять, зокрема, «ЗМІ», «редакція ЗМІ», «трудовий колектив ЗМІ», «депресивний район», «субсидія», «дотація» тощо; звуженість варіантів роздержавлення; нерівність серед учасників ринку ЗМІ тощо. Не лімітувалися ані термін, ані розмір субсидій, що фактично нічого не змінювало у порядку виділення коштів на наявне утримання державних та комунальних ЗМІ.

Законопроект Міністерства юстиції України виглядав більш кваліфікованим. Він дозволяв засновникам та трудовому колективу редакції на вибір: або викупити майно, або продати засновницькі права, або перейти в розряд офіційних друкованих видань тощо. Передбачалася і бюджетна фінансова підтримки ЗМІ після реформування строком до 5 років та забезпечення журналістам пенсії державних службовців, але за умови трудового стажу не менше 20 років у державному чи комунальному ЗМІ. Органам державної влади та місцевого самоврядування прямо заборонялося засновувати друковані ЗМІ. Однак і цей законопроект був не ідеальний. Він не передбачав безоплатну передачу майна редакцій трудовим колективам, що було ледь не основною вимогою НСЖУ. Зберігалася нерівність серед учасників ринку ЗМІ. Вводилася малозрозуміла категорія «ЗМІ, що вони потребують фінансової підтримки» тощо. Але далі розмов справа не йшла. У листопаді 2010 р., нарешті, у Верховній Раді України зареєстровано законопроект № 7313 «Про реформування державних і комунальних засобів масової інформації», внесений Кабінетом Міністрів України як компромісний між НСЖУ і Мін'юстом України. Дещо раніше свій законопроект подав народний депутат С. Курпіль. Відмінності у проєктах були незначні, вони в першу чергу стосувалися принципів передачі приміщень і майна редакціям та подальших взаємин держави і реформованих ЗМІ. Комітет Верховної Ради з питань свободи слова та інформації провів слухання щодо реформування державних і комунальних ЗМІ, на яких обговорювались ці два законопроекти.

Ухвалення будь-якого з них могло стати суттєвим кроком в напрямі роздержавлення, а отже приватизації державних і комунальних ЗМІ, економічна самостійність яких зменшила б можливості використання друкованих ЗМІ як важелів маніпулювання суспільною свідомістю і особистою думкою громадян, стала б на захисті вітчизняного інформаційного простору від монополізації з боку органів державної влади та місцевого самоврядування. Однак жоден із законів щодо роздержавлення друкованих ЗМІ так і не було винесено на розгляд у сесійну залу Верховної Ради України – політичні сили не знайшли консенсусу з цього питання.

З приходом нового Уряду розпочався новий етап роботи над законом. Новий варіант законопроекту «Про реформування державних і комунальних засобів масової інформації» був розроблений Держкомтелерадіо України і переданий 5 жовтня 2012 року до Кабінету Міністрів України, але і його спіткала доля попередніх. 22 листопада Уряд повернув законопроект на доопрацювання.

Над проектом ретельно попрацювали фахівці з Мінекономрозвитку України та Держпідприємництва і практично всі преференції, що передбачалися для журналістських колективів, були вилучені, зокрема, щодо безоплатної передачі у власність майна «нажитого» редакцією, пільгової орендної платні, надання субсидій тощо.

НСЖУ різко виступила проти нового законопроекту. На спільній нараді з Держкомтелерадіо України 11 лютого 2013 р. спілчани заявили, що виступають категорично проти ухвалення закону у запропонованій редакції.

21 березня у справу втрутився Президент України, який дав доручення Прем'єр-міністру підготувати узгоджений проєкт закону про роздержавлення друкованих засобів масової інформації. Термін 5 квітня ц. р., було визначено граничним для подання законопроекту Президентові для внесення на розгляд Верховної Ради України як невідкладного.

Цього ж дня у парламенті було зареєстровано законопроект № 2600 «Про реформування друкованих засобів масової інформації», який прописує механізми реформування друкованих ЗМІ, що засновані органами державної влади, іншими державними органами та органами місцевого самоврядування, поданий народними депутатами М. Томенком, Р. Рауповим, М. Княжицьким, І. Мірошниченком, С. Курпілем та М. Баграєвим. Фактична презентація проєкту відбулася на засіданні експертної ради з питань приведення законодавства у сфері медіа до європейських стандартів у рамках програми «Відкрита розмова», що відбулася того ж дня. Автори законопроекту заявили, що не тільки врахували пропозиції Національної спілки журналістів України щодо соціального захисту журналістів, але й підсилили їх. Зокрема, у ст. 14 передбачається заборона правонаступникам реформованих ЗМІ протягом двох років з моменту реформування скорочення робочих місць в редакціях, або «у випадку, коли уникнути скорочення штату неможливо, або у разі ліквідації засобу масової інформації внаслідок реформування, засновник (співзасновники) редакції зобов'язаний сплатити звільненому працівникові компенсацію в розмірі річної заробітної плати за останній рік роботи, що передував звільненню». Водночас у проєкті не врахована пропозиція щодо довгострокової оренди

приміщень редакцій, жодного слова не йдеться про недержавні ЗМІ, відновлена ідея створення офіційних друкованих видань органів державної влади, інших державних органів та органів місцевого самоврядування (фактично тих самих ЗМІ, що підлягають роздержавленню – приміт. автора) [8].

9 квітня 2013 р. у парламенті з'явився альтернативний до законопроекту № 2600 проект № 2600-1 «Про внесення змін до деяких законів України щодо реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації», який зареєстрував народний депутат, член Комітету з питань свободи слова та інформації Верховної Ради України Микола Княжицький. За його словами, цей проект максимально узгоджений з чинним законодавством про приватизацію, у ньому прописані всі механізми захисту трудових колективів. Закон не суперечить проекту його колег, а лише уточнює деякі норми. Зокрема пропонується здійснити реформування друкованих засобів масової інформації, засновниками (співзасновниками) якого виступають органи державної влади, інші державні органи, органи місцевого самоврядування, у термін до 31 грудня 2016 року. Документ визначає порядок прийняття рішення про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації та порядок здійснення їх реформування [9].

Проект передбачав такі способи реформування друкованих засобів масової інформації:

«1. Реформування шляхом зміни засновника друкованого засобу масової інформації, вказаного у частині другій ст. 8 цього Закону і передачі ним своїх прав засновника третім особам в порядку, передбаченому цим Законом;

2. Реформування друкованих засобів масової інформації, засновниками (співзасновниками) якого виступають органи державної влади, інші державні органи, органи місцевого самоврядування шляхом приватизації майна редакції та перетворення її на господарське товариство.

3. Перетворення друкованих засобів масової інформації, заснованих центральними органами виконавчої влади, Президентом України, Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення, Фондом державного майна України на офіційні друковані видання» [9].

Крім того, Держкомтелерадіо України на доручення Президента України підготував ще один варіант законопроекту про реформування ЗМІ, який уряд мав розглянути ще до 5 квітня, але цього так і не сталося.

НСЖУ занепокоєна зволіканням Уряду щодо реформування ЗМІ і 16 квітня 2013 р. ухвалила Звернення пленуму правління Національної спілки журналістів України до Президента України, в якому

звернула його увагу на те, що неврахування кількох базових принципів реформування державної, а особливо комунальної, преси може призвести до загибелі газет місцевої сфери розповсюдження, а отже, місцеве населення залишиться без інформаційного забезпечення. НСЖУ вбачає головну суть запланованої реформи, по-перше, у виведенні місцевої преси з-під впливу органів влади, по-друге – у наданні місцевій пресі достатнього імпульсу для подальшого розвитку, що неможливо без:

– безоплатної передачі колективам редакцій реформованих видань майна;

– довгострокової (не менш ніж на 15 років) оренди приміщень, в яких зараз редакції знаходяться, зі сплатою за ставками, визначеними для бюджетних організацій;

– заходів щодо соціального захисту журналістів реформованих видань;

– пріоритетного права колективів редакцій на вибір способу реформування;

– тимчасової, на перехідний період (не менше 3-х років), державної фінансової підтримки реформованих редакцій [10].

Політична ситуація в країні не дозволила тогочасним парламентарям розглянути проект закону. Здавалося після Революції Гідності справа зрушить з мертвої точки. Але, на жаль, знову все завмерло. За словами нового голови Держкомтелерадіо України Олега Наливайка: «... кращий законопроект був винесений в парламент торік. Він пройшов всі стадії погодження, але у другому читанні, на жаль, не набрав, якщо я не помиляюся, 20 голосів і був знятий. Відразу після цього ще раз разом з депутатським корпусом Комітет розробив законопроект, і вже вніс його до уряду. Також йдемо паралельним шляхом разом з нашими політичними партнерами-медійниками: Миколою Томенком та Вікторією Сюмар. Таким чином, виноситься ще і депутатський проект. Тому подивимося, який буде проходити швидше. У цей законопроект, і це для нас ключова позиція, ми прописуємо так звану схему 2+1: 2 роки – це пілотний проект і 1 рік – вже загальне роздержавлення. У НСЖУ і Держкомтелерадіо України є перелік видань з приблизно 60 районних та обласних газет, які добровільно погодилися пройти роздержавлення. Є підтримка Ради Європи та Міжнародної федерації журналістів у різних сферах – і фінансова, і тренери, і семінари, курси. Наші «районки» ще недооцінюють можливостей розвитку газетних проектів і заробляння коштів з Інтернету, тому НСЖУ розробила два проекти. Зробити такий собі конструктор-сайт, а потім підключити до єдиної мережі із загальним рекламним агентством, яке допомогло б, по-перше, просувати ту чи іншу газету в Інтернеті, а по-друге, заробляти кошти. Ми ці 60

видань, об'єднані навколо медіа-спільноти, за 2 роки хотіли б довести до якогось розумного, правильного економічного і медійного проекту, і за цей час подивитися, що не виходить, зробити роботу над помилками, внести зміни до закону, і тільки вже на третій рік робити якісь подальші зміни. Тому, узагальнюючи, плануємо стартувати саме з тих, хто добровільно цього захотів, без якогось тиску. Є ще зараз політична дискусія. Мовляв, йде інформаційна війна і чи актуально зараз роздержавлення? Оскільки нібито вплив держави в суспільному мовленні втрачється. Однак ми виходимо з того, що держава свої функції має виконувати через законодавчу сферу. І, на мій погляд, помилково думати, що якщо ЗМІ перейдуть у приватну власність, то з'явиться якась антидержавна політика. Це інша сфера, яка має регулюватися» [11].

Як бачимо, питання роздержавлення друкованих ЗМІ не один рік залишалося вельми актуальним. Воно не було простим, оскільки зачіпало інтереси політичному, влади, галузі, трудових колективів, читачів і, зрештою, всього суспільства. Безумовно, кожен обстоював власні інтереси. Ці інтереси іноді суперечливі. Наприклад, опозиція завжди підтримувала роздержавлення на відміну від тих, хто знаходився при владі; журналісти з приватних видань завжди виступали за роздержавлення, не розуміючи чому колеги з комунальних видань отримують пенсійне забезпечення як держслужбовці, а вони ні тощо.

Проте, 24 листопада 2015 р. Верховна Рада ухвалила Закон України «Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації», який набув чинності з 1 січня 2016 року. За відповідний законопроект № 1123, авторами якого є народні депутати Микола Томенко та Олександр Абдулін, за основу і в цілому проголосували 260 народних обранців. Цей Закон передбачає роздержавлення преси: вихід органів влади і місцевого самоврядування зі складу засновників (співзасновників) друкованих ЗМІ або перетворення друкованих ЗМІ, заснованих центральними органами виконавчої влади, на офіційні друковані видання. Лише офіційні видання центральних органів влади мають фінансуватися з бюджетів цих органів влади.

Законом передбачено реформування у два етапи: перший – протягом одного року з дня набрання чинності законом (здійснюється реформування друкованих ЗМІ та редакцій, які звернулися з відповідними клопотаннями та були внесені до переліку, що затверджується Кабінетом Міністрів України за поданням Держкомтелерадіо України) та другий (здійснюється реформування друкованих ЗМІ та редакцій, які не реформовані на першому етапі) – протягом наступних двох років.

Реформування друкованих ЗМІ та редакцій здійснюється такими способами:

1) вихід органів державної влади, інших державних органів та органів місцевого самоврядування із складу засновників (співзасновників) друкованого ЗМІ та редакції – у разі відсутності державного (комунального) майна у майні редакції;

2) вихід органів державної влади, інших державних органів та органів місцевого самоврядування із складу засновників (співзасновників) друкованого ЗМІ та редакції з перетворенням редакції членами її трудового колективу на суб'єкт господарювання із збереженням назви, цільового призначення та тематичної спрямованості друкованого ЗМІ;

3) вихід органів державної влади, інших державних органів та органів місцевого самоврядування із складу засновників (співзасновників) друкованого ЗМІ та редакції з наступною приватизацією майна редакції, що перебуває у державній чи комунальній власності, відповідно до законодавства з питань приватизації, – у разі, коли трудовий колектив редакції не подає протягом встановленого законом строку пропозиції щодо своєї участі у реформуванні друкованого ЗМІ;

4) перетворення друкованих ЗМІ, заснованих центральними органами виконавчої влади, на офіційні друковані видання.

Протягом чотирьох місяців з дня набрання чинності законом засновники (співзасновники) друкованого ЗМІ та редакції зобов'язані погасити борги з обов'язкових платежів, ліквідувати заборгованість із заробітної плати та виконати інші фінансові зобов'язання відповідно до законодавства. Рішення про реформування друкованого ЗМІ та редакції приймається їх засновниками (співзасновниками) за участю трудового колективу. При цьому трудовий колектив має пріоритетне право у визначенні способу реформування.

Перемогою газетярів можна вважати те, що їм не доведеться викуповувати майно, і 15 років вони не матимуть проблем з орендованим приміщенням тощо.

Редакції вступають у період, коли розраховувати доведеться тільки на власні можливості та сили. Настає своєрідний момент істини для комунальних ЗМІ, на реальну потрібність читачам, громадам. Нині більшість з них втратили левову частку колишніх накладів, є критично залежними від бюджетних коштів. Вижити буде складно. Дехто і нині сподівається, що держава не залишить їх і надалі буде підтримувати фінансово. Такі думки хибні. Одним із методів розв'язання проблем малих видань є об'єднанчі зусилля з іншими регіональними газетами. Давно побутує думка про створення

потужних регіональних видань із місцевими додатками, якими могли б стати колишні комунальні газети.

Наразі ж Держкомтелерадіо повідомляє, що на кінець 2017 року реформовано лише близько 132 друкованих ЗМІ та редакцій з 700-та. При цьому 2017-й – це другий рік процесу реформування з трьох, визначених Законом України «Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації». Процес реформування фінішує 1 січня 2019 року [12].

Верховна Рада України на засіданні 1 березня 2018 р. відхилила проект Закону про внесення змін до Закону України «Про реформування державних і

комунальних друкованих засобів масової інформації» щодо удосконалення механізму реформування друкованих засобів масової інформації, внесений членами Комітету з питань свободи слова та інформаційної рекомунікації Комітетом до ухвалення за основу. Представляючи законопроект, голова Комітету з питань свободи слова та інформаційної політики Вікторія Сюмар наголосила на тому, що він усуває лазівки, за допомогою яких місцеві органи влади перешкоджають роздержавленню ЗМІ [13].

Підсумовуючи, варто поставити запитання: «Роздержавлення ЗМІ – це зміна курсу чи лише декорацій?».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шпак В. Розвиток видавничої справи України в 1990–2010 рр. / В. Шпак. – К.: ВПК «Експрес-поліграф», 2011. – 232 с.
2. Випуск періодичних друкованих видань у 2017 році [Електронний ресурс] / Держтелерадіо України : [сайт]. – Режим доступу: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=135701&cat_id=85717 (10.03.2018). – Назва з екрана.
3. Заряда Н. Аналітичний огляд газет, виданих в Україні у 2009 році // Вісник Кн. палати. – 2010. – № 4 (165). – С. 10–14.
4. Постанова Верховної Ради України «Про діяльність Кабінету Міністрів України, інших органів державної влади щодо забезпечення свободи слова, задоволення інформаційних потреб суспільства та розвитку інформаційної сфери в Україні № 430-XIV від 16.02.99 : за станом на 01 квіт. 2010 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. джерело : сайт ВР України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/430-14>.
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Програма діяльності Кабінету Міністрів України «Назустріч людям» № 115 від 04.02.05 : за станом на 01 квіт. 2010 р. [Електронний ресурс] / Кабмін України. – Офіц. Джерело : сайт ВР України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/n0001120-05>
6. Резолюція ПАРЄ «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною» 1346 (2003) [Електронний ресурс] // Документи ПАРЄ : [сайт] / Бюро інформації Ради Європи в Україні – Режим доступу : [http://www.coe.kiev.ua/uk/dogovory/RN1466\(2005\).html](http://www.coe.kiev.ua/uk/dogovory/RN1466(2005).html)
7. Указ Президента України «Про План заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в Раді Європи» № 39/06 від 20.01.06 : за станом на 12.01.2011 р. [Електронний ресурс] / Президент України. – Офіц. джерело : сайт ВР України – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=39%2F2006>.
8. Проект Закону України «Про реформування друкованих засобів масової інформації» № 2600 від 21.03.13 : за станом на 21 чер. 2013 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. джерело : сайт ВР України. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46245.
9. Княжицький зареєстрував альтернативний проект про роздержавлення друкованих ЗМІ [Електронний ресурс] / Телекритика : [сайт]. – Режим доступу : <http://www.telekritika.ua/pravo/2013-04-10/80731> (10.04.2013). – Назва з екрану.
10. Звернення пленуму правління Національної спілки журналістів України до Президента України В.Ф. Януковича [Електронний ресурс] / НСЖУ : [сайт]. – Режим доступу <http://nsju.org/index.php/article/355> (10.05.2013). – Назва з екрану.
11. Дайджест новин НСЖУ / Дайджест новин НСЖУ. – 2015 р. – 11 лют. – С. 8.
12. Держкомтелерадіо закликає редакції державних і комунальних друкованих ЗМІ невідкладно почати процес реформування [Електронний ресурс] / Детектор медіа : [сайт]. – Режим доступу: <http://detector.media/infospace/article/133274/2017-12-26-derzhkomtelerradio-zaklikae-redaktsii-derzhavnikh-i-komunalnikh-drukovanikh-zmi-nevidkladno-pochati-protses-reformuvannya/> (10.02.2018). – Назва з екрану.
13. Рада відхилила проект змін до закону про реформування друкованих ЗМІ [Електронний ресурс] / Детектор медіа : [сайт]. – Режим доступу: <http://detector.media/infospace/article/135176/2018-03-01-rada-vidkhilila-proekt-zmin-do-zakonu-pro-reformuvannya-drukovanikh-zmi/> (10.03.2018). – Назва з екрану.